

นิทานข้าว: เรื่องเล่าสีเขียวและความทรงจำสีเขียวของกลุ่มชน
ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง¹
Rice Narratives: Green Narratives and Green Memories of
Community in the Central Mekong Basin

จารุวรรณ ธรรมวัตร รังสรรค์ นัยพรม

Jarawan Thammawat, Rangsan Naiprom

รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Associate Professor, Department of Thai Faculty of Humanities and Social Sciences

Mahasarakham University

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Assistant Professor, Department of Thai Faculty of Humanities and Social Sciences

Ubon Ratchathani Rajabhat University

E-mail: jaruwan.dham@gmail.com

Received: January 25, 2019

Revised: May 14, 2019

Accepted: May 16, 2019

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษานิทานข้าวในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าสีเขียวและความทรงจำสีเขียวของกลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง โดยใช้แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศและแนวคิดความทรงจำทางสังคมเป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์ ผลการศึกษพบว่า กลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลางถือเป็นกลุ่มชนที่มีความเป็นพหุลักษณะทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยเรื่องเล่าสีเขียวและนำไปสู่การสร้างความทรงจำสีเขียว ซึ่งเรื่องเล่าชุดสำคัญ คือ นิทานข้าวที่นำเสนอให้เห็นว่า อาณาบริเวณดังกล่าวเต็มไปด้วยความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าวและตัวนิทานเองได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อสู้และต่อรองกับกลุ่มชนที่ผูกขาดอำนาจในทางสังคม ทั้งยังมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมสมัยใหม่ด้วย ขณะเดียวกันนิทานข้าวยังถูกทำให้เป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงนัยของการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ อันจะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศได้อย่างน่าสนใจ

คำสำคัญ: นิทานข้าว เรื่องเล่าสีเขียว ความทรงจำสีเขียว กลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “เรื่องเล่าสีเขียวกับความทรงจำสีเขียวของกลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง” ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ประจำปีงบประมาณ 2560

Abstract

The objective of the study was to study Rice narratives as a green narratives and green memories of the community in the Central Mekong Basin. The researchers employed the following methodologies including; Ecological literary concepts and social memory concepts as the main tools for analysis. The results of the study founded that the people in the Central Mekong Basin are considered to be community of cultural pluralism. In particular, the area is full of green narratives and leads to the creation of green memories. The important narrative was Rice narratives that showed the area was filled with a variety of rice species and those narratives finally become an important tool in fighting and negotiating with groups that monopolized power in their society. And the Rice narratives were changed into other ways to presentations to suit the context of modern society as well. In conclusion, Rice narratives also have been made into sacred narratives that signify the creation of a positive relationship between human and nature. Which will leads the people to creating an eco-consciousness in their community.

Keywords: Rice narratives, Green narratives, Green memories, People in central mekong Basin

บทนำ

เรื่องเล่า (Narrative) ถือเป็นผลผลิตทางความคิด ทางปัญญา และจินตนาการของมนุษย์ รวมไปถึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของแต่ละวัฒนธรรมที่มีความสำคัญยิ่ง ทั้งนี้ เรื่องเล่ามีหลายประเภท ได้แก่ ตำนาน (Myth) ที่ว่าด้วยเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ (The sacred narrative) และเป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (Super nature) ตลอดจนนิทานที่เป็นเรื่องเล่าทั่วไปซึ่งมีหลายแบบ เช่น นิทานชาดก นิทานปรัมปรา นิทานวีรบุรุษ นิทานอธิบายเหตุ นิทานชีวิต นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ตลอดจนนิทานมุกตลก

ทั้งนี้ เรื่องเล่าทั้งตำนานและนิทานแต่ละประเภทต่างมีบทบาทหน้าที่ในการเล่าแตกต่างกัน อาทิ การเป็นพื้นฐานสำหรับการรวมตัวเป็นสังคมมนุษย์ เรื่องเล่าทำหน้าที่อธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ และทำหน้าที่ประกอบสร้างความจริงเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของผู้คน ประเทศชาติ สิ่งของ สถานที่ การกระทำ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่กระบวนทัศน์ใหม่ในการเล่าเรื่องให้ความสำคัญมากที่สุด ขณะที่ในแง่ของการสื่อสาร เรื่องเล่าคือ ตัวบทที่สื่อความหมายเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ผู้เล่าต้องการสื่อสารกับผู้ฟัง ประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่เป็นภาพแทนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยองค์ประกอบของเรื่องเล่า ได้แก่ แก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร สถานที่ และเวลา (สรณัฐ ไตลังคะ, 2560) เรื่องเล่าแต่ละเรื่องประกอบด้วยพฤติกรรมหลักของตัวละครที่นำมาเรียงร้อยต่อกันอย่างเป็นระบบสัมพันธ์กัน ความทรงจำร่วม คือ การนำเรื่องราวประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นถ่ายทอดให้กลุ่มชนได้รับรู้ เป็นการถ่ายทอดข้ามรุ่น มีสมาชิกทำหน้าที่จดจำเรื่องราวของสังคมร่วมกัน ทั้งนี้ ความทรงจำร่วมเป็นประวัติศาสตร์เรื่องเล่าเกี่ยวกับอดีต อาจเป็นเรื่องเล่าของกลุ่มคนบางกลุ่มหรือเป็นเรื่องเล่าของคนกลุ่มใหญ่ที่มีการรับรู้ร่วมกัน เป็นเสมือนความจริงที่ผสมผสานความเชื่อและการกระทำทางสังคม

ที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน ความทรงจำบางเรื่องเป็นอดีตที่สร้างขึ้นในปัจจุบันโดยมีการแต่งเติม ตัดต่อ และย่อส่วนให้ภาพอดีตสวยงามเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่เป็นทุกข์เมื่อเผชิญกับปัญหาใดปัญหาหนึ่งซึ่งแสดงออกได้หลายทาง เช่น ตำนาน พิธีกรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศิลปวัตถุ อนุสรณ์สถาน ปฏิทินชีวิตในรอบปี รัฐพิธี เทศกาลเฉลิมฉลอง ระบบกิจกรรม ระบบการศึกษาและประสบการณ์ชุดใดชุดหนึ่ง

ทั้งนี้ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2555) มองว่า ความทรงจำเป็นการเมืองรูปแบบหนึ่ง มีส่วนเชื่อมโยงและถูกกำหนดโดยชุมชนและสังคมอยู่เสมอ จากที่กล่าวมาข้างต้น เรื่องเล่าจึงมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับมิติทางประวัติศาสตร์และความทรงจำ โดยความทรงจำระดับบุคคล (Individual memory) เป็นเรื่องของประสบการณ์การต่อสู้กับอดีต เป็นการอธิบายชีวิตที่ผ่านมาในแบบที่ไม่ทำร้ายตนเองจนเกินไป เป็นเรื่องที่จะช่วยให้อนาคตและปัจจุบันดำเนินไปอย่างปกติสุข ส่วนความทรงจำร่วมในระดับสังคม (Collective memory) เรื่องเดียวกันอาจมีหลายสำนวน แต่ละสำนวนได้ครอบครองพื้นที่ทางสังคมมากบ้าง น้อยบ้างแตกต่างกันตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความทรงจำร่วมทางสังคมมักจะมีความสัมพันธ์กับภูมิสถานที่มีความหมาย เรื่องเล่าและความทรงจำที่มีคุณค่าเฉพาะย่อมมีกลวิธีการถ่ายทอดความหมายอย่างกว้างขวางและยาวนาน และสมาชิกส่วนมากมีส่วนรับรู้ ยอมรับ จึงผลิตซ้ำและตีความเรื่องนั้นผ่านสมาชิกหลายรุ่น และมีการปรุงแต่งตามกาลสมัย คุณค่าของความหมายจะผันแปรไปตามความทรงจำของกลุ่มสังคมที่เป็นชุมชนแห่งความทรงจำร่วม

เรื่องเล่าสีเขียว (Green narrative) ถือเป็นความทรงจำทางสังคมชุดหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อบริบททางสังคมวัฒนธรรม โดยคำว่าสีเขียวมีที่มาจากปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมและการทำลายธรรมชาติที่ปรากฏอย่างรุนแรงนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา จนนำไปสู่การเคลื่อนไหวด้านนิเวศวิทยา (Ecological movement) และการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม (Environmental movement) พร้อมกันนั้นก็เกิดปรากฏการณ์ใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนคือ แนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยม (Environmentalism) ซึ่งได้พัฒนากลายเป็นพลังทางการเมืองในเวลาต่อมา (ปริชา เปี่ยมพงษ์สานต์, 2542) แนวทางดังกล่าวจึงมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอันนำไปสู่การสร้างแนวคิดใหม่ที่มุ่งไปยังเรื่องการปฏิบัติจิตสำนึกของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ

ในทางวรรณกรรมศึกษา เซฟเวอร์ (Saver, 1994) เขียนบทความเรื่อง What is Ecocriticism กล่าวว่า การวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโลกมนุษย์กับโลกของสิ่งมีชีวิตในทางวัฒนธรรมศึกษามุ่งศึกษาบทบาทของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมครั้งอดีต ศึกษาโน้ตค้นเกี่ยวกับธรรมชาติ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ส่วนในทางคติชนวิทยา มีการใช้ข้อมูลด้านวัฒนธรรมของชนแต่ละกลุ่มเป็นเครื่องมือหรือกลไกทางสังคมเพื่อต่อยอดและสร้างนิเวศสำนึกแก่ผู้คน มีการใช้ข้อมูลคติชนเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแสดงถึงชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ เป็นการให้คุณค่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็นแหล่งชีวิตของมนุษย์

เรื่องเล่าสีเขียวจึงเป็นสัญญาชุดหนึ่งที่มีความหมายถึงการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่สัมพันธ์กับความทรงจำร่วมของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของกลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลางอันเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยปฐม หงษ์สุวรรณ (2556) เสนอว่าแม่น้ำโขงเป็น “พหุนามนที” ที่มีชื่อเรียกแปรตามภูมิสังคมหลายถิ่นฐาน เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง

กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานกับภูมิประเทศและภูมิลักษณะลุ่มน้ำโขง พื้นที่ทางสังคมมีการพัฒนาจากพื้นที่ธรรมชาติสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำนานาชาติเพราะไหลผ่านหลายภูมิภาค เป็นแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งของเอเชีย มีความยาว 4,590 กิโลเมตร และจัดเป็นแม่น้ำที่มีขนาดใหญ่เป็นลำดับที่ 10 ในจำนวน 15 สายต้นแม่น้ำอยู่ในทิเบตเขตเทือกเขาทั้งกาลา (Tangla) ซึ่งเป็นเทือกเขาที่แผ่ออกไปจากภูเขาคิมาลัยทางทิศเหนือแล้วโอบล้อมข้ามเขตด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของที่ราบสูงทิเบตได้

แม่น้ำโขงไหลผ่านตามแนวเส้นกั้นอาณาเขตของประเทศต่าง ๆ รวม 6 ประเทศ คือ จีน พม่า สาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม ตอนที่ไหลผ่านทิเบตชื่อเรียกในภาษาพื้นเมืองว่า “ลกฉอง” ซึ่งหมายความว่า “สายน้ำแห่งศิลา” ตอนไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีนเรียกว่า “ลานซาง” หมายความว่าแม่น้ำที่มีความเขียวขจี ตอนที่ไหลผ่านเชียงรุ่งเรียกว่า “เก่าลู่เกียง” มีความหมายว่ามังกรทั้งเก้าตอนที่ไหลผ่านสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาวเรียกว่า “ของ” มีความหมายว่าทรัพย์สมบัติ ตอนที่ไหลผ่านกัมพูชาเรียกว่า “ตนเลทม” มีความหมายว่าแม่น้ำใหญ่จุดสุดท้ายไหลสู่เวียดนามเรียกว่า “กิวล่อง” มีความหมายว่าเก้ามังกร

แม่น้ำโขงตอนบนคือส่วนที่ไหลผ่านทิเบต จีน พม่า มีความยาวประมาณ 1,910 กิโลเมตร แม่น้ำโขงตอนนี้เต็มไปด้วยโขดหินแก่งแคบ ไหลเชี่ยว บางตอนแม่น้ำไหลเชี่ยวผ่านโกรกและซอกหินของเทือกเขาสูงชันและคดเคี้ยวมากจนไม่สามารถเดินเรือได้ แม่น้ำโขงตอนกลาง คือ ตอนที่ไหลผ่านไทยกับสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว เริ่มตั้งแต่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ไหลสบกับแม่น้ำเหืองที่เมืองหลวงพระบาง ผ่านแขวงไชยบุรีของสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว แม่น้ำโขงช่วงนี้มีลักษณะกว้างออกและมีน้ำมากกว่าตอนบนเพราะได้รับน้ำจากห้วยใหญ่ทั้งฝั่งไทยและสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว ส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างคือช่วงไหลสู่กัมพูชาและเวียดนาม

พื้นที่ที่แม่น้ำโขงไหลผ่านชุมชนมีการรับรู้ความหมาย ความสำคัญของแม่น้ำสายนี้ที่น่าสนใจ เช่น ชุมชนต้นน้ำในเขตที่ราบสูงทิเบต ชาวทิเบตเชื่อว่ากำเนิดแม่น้ำโขงสัมพันธ์กับ พุทธานูภาพ เช่นเดียวกับกำเนิดแม่น้ำโขงของชาวไทลื้อสิบสองปันนาเล่าว่า มีตำนานช้างหาดาน้ำเป็นช้างที่พระพุทธองค์ประทับเสด็จจากสรวงสวรรค์เพื่อโปรดสัตว์ ครั้นเกิดฝนแล้วช้างช่วยชาวบ้านค้นหาหาน้ำจนพบ เกิดแม่น้ำลำน้ำช่วยให้อาบน้ำเมืองอุดมสมบูรณ์ ขณะที่เมืองบอลิคำไซ ประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว มีตำนานห้วยน้ำหมากเล่าว่า พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสาวกจำนวน 400 รูป เดินทางมาจำพรรษาที่พระบาทโพสนัน พระภิกษุทั้งหลายต่างเคี้ยวหมาก เณรน้อยเก็บรวบรวมน้ำหมากไปเทที่ต้นลำห้วยซึ่งไหลไปรวมกับแม่น้ำโขง ทำให้มีสีขุ่นแดงซึ่งเป็นลักษณะของสีแม่น้ำโขงในช่วงฤดูฝน บริบทของพื้นที่ดังกล่าวยังมีส่วนสำคัญในฐานะที่เป็นพื้นที่แห่งความ ทรงจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นพื้นที่ของเรื่องเล่าสีเขียวที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

บทความนี้จึงเน้นการศึกษาเรื่องเล่านิทานข้าวอันเป็นเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติในแต่ละระบบนิเวศ ที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบสร้างความทรงจำร่วมของผู้คนในสังคมของกลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง อันจะนำไปสู่ความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้คนในอาณาบริเวณดังกล่าวผ่านเรื่องเล่าสีเขียว รวมทั้งจะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศให้กับผู้คนในชุมชนต่อไป

ว่าด้วยพื้นที่สีเขียวในวัฒนธรรมข้าว

สีเขียวที่มนุษย์ใช้ประโยชน์สูงสุด คือ พืชพันธุ์ธัญญาหาร ซึ่งข้าวถือเป็นธัญญาหารหลักของชาวโลก พื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุดและผลิตข้าวที่มีคุณภาพดีที่สุด คือ ประเทศไทย ทั้งนี้ เดชา ริภัทร (2551) ผู้นำด้านเกษตรอินทรีย์เสนอว่า เดิมประเทศสยามส่งข้าวไปขายแต่ข้าวไทยมีราคาต่ำกว่าข้าวอินเดีย คือ ข้าวปัตนาและข้าวจากสหรัฐอเมริกา คือ ข้าวแคโรไลนา พ.ศ.2453 กระทรวงเกษตรธิการแห่งสยามประเทศจึงได้ประกวดพันธุ์ข้าว มีผู้ส่งข้าวประกวด 932 ราย จากมณฑลกรุงเทพฯ 189 ราย จากมณฑลกรุงเทพฯ 85 ราย จากมณฑลนครไชยศรี 138 ราย จากมณฑลนครศรีธรรมราช 202 ราย จากมณฑลนครราชสีมา 48 ราย และจากมณฑลเพชรบูรณ์ 90 ราย การแข่งขันพันธุ์ข้าวครั้งนั้นแบ่งเป็นสองระดับคือ ระดับประเทศและระดับมณฑล โดยข้าวที่ได้รับรางวัล ได้แก่

- ข้าวกลาง คือ ข้าวพันธุ์สร้อยระย้า จากเมืองธัญบุรี
- ข้าวหนัก คือ ข้าวพันธุ์พระยาชม จากบางซื่อ กรุงเทพฯ
- ข้าวหนัก คือ ข้าวพันธุ์ขาวพวง จากอำเภอคูสิต กรุงเทพฯ
- ข้าวเบา คือ ข้าวพันธุ์ขาวบายศรี จากอำเภอนา
- ข้าวหนัก คือ ข้าวพันธุ์ทองระย้าขาว จากอำเภอลาดใหม่
- ข้าวหนัก คือ ข้าวพันธุ์เหลืองดง จากอำเภอนครน้อย
- ข้าวกลาง คือ ข้าวพันธุ์เหลืองมาลัย จากอำเภออุไทยใหญ่
- ข้าวหนัก คือ ข้าวพันธุ์ตาบดำ จากอำเภอนครน้อย

ในปี พ.ศ. 2475 ชาวโลกได้รู้จักประเทศสยามผ่านพันธุ์ข้าวชั้นเยี่ยมที่ส่งไปประกวดพันธุ์ข้าวทั่วโลกที่ประเทศแคนาดา ซึ่งการตัดสินมีรางวัลทั้งหมด 20 รางวัล ปรากฏว่าพันธุ์ข้าวจากประเทศไทยได้รับรางวัลถึง 11 รางวัล พันธุ์ข้าวที่ได้รับรางวัลที่หนึ่ง คือ ข้าวพันธุ์ปิ่นแก้ว และรางวัลลำดับที่สามคือ ข้าวพันธุ์จำปาตะ และที่สุดแสนเสียดาย คือ ข้าวไทยพันธุ์อื่นที่ได้รับรางวัลชื่อพันธุ์เลื่อนหายไป

พ.ศ. 2540 ข้าวพันธุ์ยอดเยี่ยมจากประเทศไทยที่คนทั่วโลกต้องการคือ ข้าวพันธุ์ขาว ดอกมะลิ ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพภายนอก คือ เมล็ดยาว มีความใสความมัน มีน้ำหนักรวมแล้วมีความอ่อนนุ่ม มีกลิ่นหอม ส่วนข้าวพันธุ์ปิ่นแก้วเป็นพันธุ์ข้าวขึ้นน้ำเป็นข้าวนาดำ สามารถแตกกอและทนแล้ง ต้นและใบค่อนข้างโต ชอบให้น้ำบริเวณคือประมาณ 50-60 เซนติเมตร ปลูกแล้วเก็บเกี่ยวระหว่างวันที่ 20-30 ธันวาคม ข้าวพันธุ์นี้มีจุดอ่อน คือ เมล็ดร่วงง่าย ต้องเก็บเกี่ยวเมื่อข้าวอยู่ในช่วงปลีบล้าง ส่วนข้าวพันธุ์จำปาตะซึ่งเป็นข้าวที่รับรางวัลที่ 3 ของโลก เป็นข้าวเปลือกบาง เมล็ดกลมยาว เนื้อข้าวสารใสแกร่งดี หุงแล้วหอมนุ่มละมุน ต้นข้าวใหญ่ รวงมีเมล็ดดก ปลูกแล้วเก็บเกี่ยวระหว่างวันที่ 10-20 พฤศจิกายน ประเทศไทยมีศูนย์ปฏิบัติการและเก็บเกี่ยวพันธุ์ข้าวแห่งชาติ ศูนย์วิจัยพันธุ์ปทุมธานี อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี มีการรักษาเก็บพันธุ์ข้าวไว้แล้วกว่า 20,000 ตัวอย่าง ประเด็นสำคัญของพันธุกรรมข้าวคือ ในท้องถิ่นไทยมีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในทุกพื้นที่ที่มีคุณสมบัติเด่น เช่น รวงโต เมล็ดดี ไม่ลีบ มีน้ำหนักรวม ลำต้นแข็งแรง แตกกอเร็ว เมล็ดไม่หักง่าย มีรสชาติดี มีความอ่อนนุ่มเมื่อสุกและที่สำคัญมาก คือ ข้าวไม่ติดโรคง่าย ตัวอย่างในเขตอีสานเหนือลุ่มน้ำสงคราม ระหว่างปี พ.ศ. 2475-2500 มีข้าวไม่น้อยกว่า 10 สายพันธุ์ ได้แก่ ข้าวปลาแข้ง

ข้าวนางนวล ข้าวฮีขาวใหญ่ ข้าวคำดำน ข้าวอิน้อย ข้าวขี้ตม ข้าวอั้งยี่ ข้าวปลาหลด ข้าวแม่ฮ้าง ข้าวอีไล่น ข้าวสันป่าตอง ข้าวเจ้าแดง ข้าวอีขาว ข้าวอิน้อย ข้าวหมากโป ข้าวเจ้าขาว ข้าวอีสาย

ในเขตอีสานกลางลุ่มน้ำชี มีพันธุ์ข้าวประมาณ 46 สายพันธุ์ ได้แก่ ข้าวปลาแข็ง ข้าวอีมุ่ม ข้าวขี้ตม ข้าวญี่ปุ่น ข้าวป้องแฉ้ว ข้าวผัวเมีย ข้าวปลาชิว ข้าวพวงเงิน ข้าวหินที่ ข้าวหมากขาม ข้าวสายบัว ข้าวหมากเขือ ข้าวขี้ตมแดง ข้าวหมากกอก ข้าวเจ้าสร้อย ข้าวเจ้าใหญ่ ข้าวเจ้าเหลือง ข้าวนางนวล ข้าวขี้ตมดำ ข้าวขี้ตมขาว ข้าวขี้ตมลาย ข้าวแก่นแดง ข้าวชาวกรุง ข้าวดอกขาว ข้าวหมากเค็ง ข้าวพม่าแดง ข้าวพม่าดำ ข้าวชาวลวง ข้าวสามเดือน ข้าวอีมีด ข้าวอีขาวกลาง ข้าวดอกซ้อน

ในเขตอีสานใต้ลุ่มน้ำมูลมีพันธุ์ข้าวไม่น้อยกว่า 12 พันธุ์ ได้แก่ วสะวง ข้าวพะกาตม ข้าวเหมือดแชะ ข้าวลูกปลา ข้าวปันลาปะเดา ข้าวเกิด ข้าวดอกดีว ข้าวอีโป๊ะ ข้าวเหนียวลายบวม ข้าวเหนียวอีแดง ข้าวหมากม่วย ข้าวหางหมู ข้าวมันเม็ด ข้าวละออง ข้าวสันป่าตอง ข้าวหอมมะลิ

ความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าวพื้นบ้านเกิดจากธรรมชาติในแต่ละระบบนิเวศ เช่น พื้นที่ชายป่า พื้นที่เชิงเขา พื้นที่ทุ่ง พื้นที่ลุ่ม พื้นที่ทาม ต้นทุนธรรมชาติจะทำให้พันธุ์ข้าว ที่เหมาะสมแก่สภาพดิน น้ำ ความชื้น ระดับพื้นที่ราบ พื้นที่ลาดเอียง พื้นที่สูง พื้นที่ตามไหล่เขา ระบบนิเวศข้าวเป็นภูมิรู้ของชาวนา

ด้านการเลือกพื้นที่เพื่อตั้งถิ่นฐานของชาวนานั้น ชาวนาไม่ได้เลือกพื้นที่สุ่มสี่สุ่มห้า แต่ได้พิจารณาว่าพื้นที่นั้นมีความเหมาะสมแก่การดำรงชีพ มีความอุดมสมบูรณ์สามารถเป็นต้นทุนสำหรับการดำเนินชีวิต คือ มีแหล่งน้ำเพื่อการทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำการประมง การตั้งถิ่นฐานของชาวนาเป็นการให้ความหมายพื้นที่ 2 ประการคือ ประการแรก เป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าให้เป็นไร่นา และประการที่สองเป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ธรรมชาติ (Natural space) ให้กลายเป็นพื้นที่สังคม (Social space) พื้นที่ทางกายภาพนั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางสังคม เกิดเป็นสังคมชาวนา ทำการเพาะปลูกบนผืนดินเป็นนา สวน ไร่ เกิดเป็นระบบนิเวศสีเขียวในพื้นที่สีเขียวที่เป็นวิถีนาวิถีข้าว มีการประดิษฐ์ประเพณีการทำบุญในหมู่บ้านอีสาน เช่น การทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากในช่วงเดือนเก้าถึงเดือนสิบ (กันยายน-ตุลาคม) เป็นการทำบุญที่เน้นหนักเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของข้าวและพืชพันธุ์ธัญญาหาร

ลักษณะดังกล่าวจึงได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของข้าว ของสีเขียว ที่มีต่อชีวิตของปัจเจกบุคคล และชีวิตชุมชน สังคมข้าวจึงมีนิทานข้าวที่สื่อสารถึงความหมาย ความสำคัญของข้าวและแนวปฏิบัติต่อข้าว ในฐานะข้าวทิพย์ สายเลือด สายน้ำนม และสายธารชีวิต

ว่าด้วยความสำคัญของนิทานข้าว

นิทานข้าว เป็นเรื่องเล่าความทรงจำที่ดำรงอยู่ในสังคมชาวนาอีสานก่อนปี พ.ศ. 2500 ปัจจุบันเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์ในสารานุกรมวัฒนธรรมอีสาน ในภาคผนวกของงานวิจัยด้านคติชนวิทยาและอีสานศึกษาหลายแห่ง ส่วนการเล่าเรื่องแบบปากเปล่าหรือมุขปาฐะดำรงอยู่ในความทรงจำของปราชญ์พื้นบ้านที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ผู้สามารถเล่าได้ เช่น หมอพราหมณ์ หมอลำ พระนักเทศน์ ช่างกลัดเทียนและแกะเทียน ช่างเทียน สุปแต่้ม หมอเว้า หมอพร เป็นต้น รูปแบบของนิทานข้าวมีทั้งตำนานนิทานคติ นิทานมหัศจรรย์ นิทานกำพร้าว คำสวดขุณย และกลอนลำ ชีวิตของนิทานข้าวสมัยก่อนสื่อสารกันทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชนชาวนา มีทั้งการเล่าแบบธรรมดา เช่น ผู้สูงวัยเล่าให้ผู้เยาว์ฟังในยามว่าง

ในยามฝังไฟเมื่ออากาศหนาวและในการเทศน์เมื่อถึงวันธรรมสวนะ ส่วนการเล่าในโอกาสพิเศษคือ การทำบุญคุณลาน การสู่ขวัญข้าว การสู่ขวัญวัวควาย การเลี้ยงตาแฮก การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ การทำบุญข้าวสาก การทำบุญข้าวประดับดิน การล่ากลอน การล่าชิงซู เป็นต้น

ความหมายและความสำคัญของนิทานข้าว คือ การสร้างการยอมรับให้แก่ชาวนา การสร้างความชอบธรรมแก่ผู้ผลิตข้าวทุกเพศ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมพื้นฐาน การก่อร่างสร้างตัวตนของชาวนาและชุมชนชาวนา ซึ่งในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางอันเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่มีแม่น้ำโขงเป็นตัวเชื่อมโยงวัฒนธรรมของกลุ่มชนเหล่านี้เข้าด้วยกัน และในพื้นที่แม่น้ำโขงเองยังเป็นสถานที่ซึ่งมีคุณค่าทางจิตใจต่อชีวิตของผู้คนมาเนิ่นนาน เพราะเป็นแหล่งสร้างอารยธรรมขึ้นมาพร้อมกับการถือกำเนิดของแม่น้ำโขง (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556) ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมผ่านพื้นที่แม่น้ำโขงจึงส่งผลให้ชุมชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำนี้ร่วมกันสร้างสรรค์เรื่องเล่าทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเล่าประเภทนิทานข้าวอันเป็นภาพแทนทางวัฒนธรรมข้าวของกลุ่มชนในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งถูกนำเสนอในมิติที่หลากหลาย ซึ่งนอกจากนิทานข้าวจะเป็นการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของผู้คนในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนกลางแล้ว นิทานข้าวยังเป็นเครื่องมือในการต่อสู้และต่อรองทางวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ด้วย

นิทานข้าวสำนวนเก่าแก่ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหมวดขุททกนิกายกล่าวถึงข้าวที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เป็นเมล็ดข้าวใหญ่ที่ต้องผ่าซีกให้เล็กก่อนประกอบอาหาร ครั้งนั้นข้าวจะเป็นสมบัติร่วมของมนุษย์กินเข้าเก็บเข้ากินเย็นเก็บเย็น มีชายจิตโลภสะสมข้าวไว้เป็นสมบัติเฉพาะตน ข้าวจึงหนีจากไป สังคมมนุษย์เกิดความอดอยาก นิทานข้าวสำนวนนี้ประกอบสร้างจริยธรรมในชุมชนข้าวโดยไม่ส่งเสริมการค้ากำไรจากชีวิตข้าว ต้องกระจายโอกาสกระจายธัญญาหารให้ทั่วถึง ข้าวในเรื่องนี้คือการสะสมพลังอำนาจของพื้นที่คลังอาหารผ่านสัญลักษณ์ข้าว

นิทานข้าวเก่าแก่อีกสำนวนหนึ่งคือ คำสู่ขวัญข้าวล้านนา มีทั้งสำนวนภาษาไทยวน ไทลื้อ ไทจีน กล่าวถึงขณะที่เทวดา พระพรหม มนุษย์ ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ย่าขวัญข้าวปรากฏตัวในท่ายืนเสมือนขาดความอ่อนน้อม ที่ประชุมจึงประณามย่าขวัญข้าว ย่าจึงตอบโต้ด้วยวาทกรรมที่ทำทนายว่า ทั้งพระพุทธเจ้าและมนุษย์ต่างกินข้าวจึงได้เรียนรู้เกิดความรอบรู้จนตรัสรู้ ท้ายสุดหลังอภิปรายโต้ตอบกันชัดเจน ย่าขวัญข้าวละจากโลกมนุษย์สู่บาดาล เกิดทุกข์ภัยขาดอาหารลำบากทั้งพระพุทธ พระสงฆ์ เทวดา และมนุษย์ พระพุทธองค์ได้ทบทวนและเล็งเห็นความสำคัญของย่าขวัญข้าว อัญเชิญย่าขวัญข้าวกลับสู่โลกมนุษย์ พระพุทธองค์เทศนาธรรมย่าขวัญข้าวให้มีพิธีบูชาย่าขวัญข้าวตลอดไป นิทานเรื่องนี้สร้างวีรบุรุษ วีรสตรี วีรชนผู้ผลิตข้าวผู้เชื่อมั่นในหน้าที่ของผู้สร้างผลผลิต สามารถตอบโต้กับผู้บริโภครุกระดับ ทุกชนชั้น อย่างองอาจกล้าหาญเพื่อสร้างสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบและความเป็นธรรมทั้งระดับจิตสำนึกและพฤติกรรมของผู้บริโภค ย่าขวัญข้าว คือ ผู้นำในการต่อรอง คือ ผู้ทวนกระแสสังคมบริโภคที่ไม่เป็นธรรม

ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงมีนิทานข้าวเรื่องพระยาศรีโคตรบอง ผู้สร้างอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ท่านมีกำเนิดในชนชั้นสามัญ หากจนเชื่องเป็นลูกกำพร้าชื่อเซียงสี การกินข้าวเหนียวดำทำให้เกิดพลังมหาศาลสามารถปราบช้างป่าที่มาเหยียบย่ำทำลายบ้านเมืองชนะ ที่สุดได้เป็นลูกเขยเจ้าเมืองเวียงจันทน์ นิทานสำนวนนี้สร้างความเชื่อมั่นในพลังข้าวเหนียวเสมือนทิพยธัญญาหาร

นิทานข้าวจึงเสนอความคิดที่เป็นอุดมการณ์ใหม่ที่ทวนกระแสสังคมที่กำหนดให้ผู้ผลิตข้าว ชุมชนข้าว ชุมชนเกษตรกรรมอยู่ในสภาพคนไร้ความหมายหรือคนชายขอบเป็นคนชั้นล่าง และเสนอภาพสตรีที่ท้าทายต่อภาวะที่ผู้ชายผูกขาดอำนาจในสังคม นิทานข้าวจึงมีใช้เรื่องเล่าธรรมดาแต่เป็นความทรงจำที่สำคัญของสังคมข้าวทั้งอาเซียนหากขยายข้อมูลสู่ภาพกว้าง

ว่าด้วยความทรงจำในนิทานข้าวในชุมชนชาวนา

วรรณกรรมเป็นภาพเสนอทางสังคมผ่านเรื่องเล่ามูขปาฐะและลายลักษณ์ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการรักษาภูมิปัญญา รักษาทุนวัฒนธรรมทุนสังคมในสังคมชาวนาซึ่งระบบเกษตรกรรมแบบพึ่งพิงธรรมชาติ มีการเปลี่ยนผ่านระบบการผลิตสู่วิถีการตลาดทำให้รูปแบบของทุนวัฒนธรรมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปแสดงถึงพลวัตทางสังคม การอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวจึงเป็นเรื่องที่สำคัญส่งผลต่อการสร้างสำนึกอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวให้เกิดขึ้นในชุมชนชาวนาและบุคคลทั่วไป

นิทานเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมา กล่าวได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุด นิทานกำเนิดในครอบครัวมนุษย์ เริ่มแรกเป็นเรื่องจริงที่เล่าสู่กันฟังแล้วมีการเสริมแต่งให้พิสดารยิ่งขึ้นจนห่างไกลจากเรื่องจริง นิทานจึงมีนัยเป็นเรื่องเล่าในจินตนาการ รวมทั้งมีส่วนในการอธิบายเหตุการณ์หรือนำเสนอภาพแทนทางสังคม

เรื่องเล่าในนิทานข้าว นอกจากเสนอจินตนาการของชาวนาแล้ว ในคำบอกเล่า ที่พรรณนาและในบทสนทนามีเหตุการณ์พฤติกรรมที่เป็นความทรงจำที่ประทับใจไม่อาจลืมได้ เช่น การต่อสู้กับความยากจน การต่อสู้กับธรรมชาติ การเยียวยาความหิวโหย ความงามของทุ่งรวงทอง ความอบอุ่นในครอบครัว ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ความสนุกสนานในบุญประจำบ้าน เป็นต้น ภาพที่ประทับใจในความทรงจำของชาวนา ดังปรากฏในนิทานข้าว สำนวนลาว มีดังนี้

มีแม่ลูกยากจนคู่หนึ่ง...มีอาชีพทำนา

กล่อ่งข้าวเล็กน้อยเดี๋ยวไม่น่าพอกิน

ข้าวต้นหนึ่ง ๆ มีขนาดเจ็ดกำมือมนุษย์ มีเมล็ดข้าวขนาดใหญ่ มีความยาวถึงห้าศืบ มีสีเงินวงกลั่นรสหอมหวานราวกับน้ำมะพร้าวและนมโค

วันหนึ่งฝูงนกกระจาบลงมากิน

นาแปลงหนึ่งอยู่ในชายป่า ที่นั่นมีผีคู่ มีข้างเสียดู

บอกให้สองเฒ่าเคารพแม่โพสพ ให้เช่นไหว้ในนาตอนข้าวจะออกรวง

ถวายนแล้วอุทิศส่วนกุศลให้เปรต...เปรตที่เป็นญาติได้รับผลบุญแล้ว

ข้าวในนาเริ่มสุกแล้วจะไปขอแรงเพื่อนบ้าน ขอแรงญาติมาช่วย

ไม่มีใครว่าง ไม่มีใครช่วย ต้องเกี่ยวข้าวเอง

เมื่อใดที่มนุษย์เลิกหวังพึ่งพาอาศัยคนอื่น เขาจะเริ่มลงมือทำด้วยตนเองทันที

การที่ชาวนามีความทรงจำในผลบวกลบที่เกิดจากกระบวนการผลิตนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหา มีทั้งการแก้ไขด้วยตนเองและแก้ไขปัญหาด้วยรัฐ เช่น การพัฒนาระบบชลประทาน พัฒนาการศึกษ การวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ ด้านเทคโนโลยีทางเกษตรกรรม ทางวิศวกรรม ทางพันธุกรรม หลายปัญหาขาดการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเกิดผลกระทบขยายวงกว้างต่อระบบนิเวศและความ

หลากหลายทางวัฒนธรรม มีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนชานนา ชานนาขนาดเล็กจึงยังคงแบกรับความเสี่ยงจากวิถีเกษตรกรรมอยู่มีการปรับตัวไปสู่อาชีพอื่น หลายคนยังมีข้อสงสัยว่าถาสังคมชานนาจะล่มสลาย นิทานชานนาหรือจะเป็นสัญลักษณ์ของอดีตที่ไม่สืบเนื่องต่ออนาคตของชุมชนชานนาไทย ระบบการศึกษามีส่วนพัฒนาเรื่องเล่าให้เกิดประโยชน์ได้ นิทานเสนอภาพชีวิตความเป็นอยู่ จารีตประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม สภาพเศรษฐกิจ ทั้งรูปแบบการเล่านิทาน เช่น การลำพื้น การลำกลอน การสวดสรภัญญ์ การแสดงละครโทรทัศน์ การแห่ การร้องเพลงลูกทุ่ง การเขียนการ์ตูน เป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอให้เหมาะสมสมัย เป็นการผลิตซ้ำนิทานให้มีชีวิตมีประโยชน์

ว่าด้วยโลกทัศน์สีเขียวของกลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง

ชนกลุ่มตระกูลภาษาไท-กะไดและตระกูลภาษามอญ-เขมร มีพื้นฐานวัฒนธรรมด้านการผลิตการเลี้ยงชีวิตด้วยข้าว ผัก ปลา ซึ่งเป็นทุนธรรมชาติ ผู้คนจึงมีความยำเกรงต่อธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นผืนดิน แม่น้ำ และป่าเขาโดยแสดงออกในวิถีความเชื่อ ความศรัทธา ประเพณี พิธีกรรมคำสอนให้สำนึกบุญคุณของสิ่งต่าง ๆ เช่น สอนให้สำนึกบุญคุณของข้าวแต่ละเมล็ด สอนให้ปฏิบัติต่อแผ่นดินปฏิบัติต่อน้ำด้วยความเคารพ หลีกเลี่ยงความเชื่อผืนดิน แหล่งน้ำ ภูเขา ป่าไม้ ล้วนแต่มีพลังเหนือธรรมชาติเป็นผู้ปกป้องดูแล จึงดูเหมือนว่าทุกแห่งทุกหนเต็มไปด้วยดวงวิญญาณเจ้าที่ ซึ่งจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเคารพจากผู้คนราวกับว่าสรรพสิ่งในธรรมชาติมีคุณค่าในตัวเอง

อาณาบริเวณสองฝั่งโขงมีวัฒนธรรมดั้งเดิม คือ วัฒนธรรมเขมรโบราณระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 ลำดับต่อจากนั้นเป็นวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งผู้คนถูกปลูกฝังให้มีจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงมีความรับผิดชอบโดยตรงต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ โดยยึดหลักการสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าในตัวเอง ธรรมชาติของสัตว์ ผืนดิน แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ต้องมีวิญญาณดำรงอยู่ในภูมิภาคของชาตินั้น มนุษย์ควรเอาประโยชน์จากธรรมชาติเท่าที่จำเป็น มนุษย์ต้องถ่อมตัวไม่โอ้อวดว่าตนเหนือธรรมชาติ มนุษย์และธรรมชาติควรมีสัมพันธภาพต่อกันอย่างแนบแน่นมีเอื้อต่อกัน เคารพกันและกัน มองสายน้ำ ผืนดิน ชุนเขาเป็นดังพี่น้องเป็นดังเพื่อนเป็นดังครอบครัวเดียวกัน ดังเช่นคติทางศาสนาพุทธและเต๋า มีทัศนะว่า มนุษย์และธรรมชาติเป็นหนึ่งเดียวไม่แยกจากกัน มนุษย์ควรใช้ชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติไม่ควรนำทรัพยากรธรรมชาติมาส่งเสริมความโลภที่ไม่มีขอบเขตของมนุษย์ ส่วนศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า ผืนแผ่นดิน แม่น้ำ ต้นไม้ ป่าไม้ และภูเขาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรได้รับการสักการบูชา มีคุณค่าในตัวเองเพราะเป็นสิ่งที่เกิดมาจากพระเจ้ากับมนุษย์ การสร้างคติความเชื่อที่ให้ธรรมชาติเป็นใหญ่เหนือมนุษย์เป็นการสร้างพลังศรัทธาต่อธรรมชาติที่มีคุณูปการต่อชีวิตต่อวิถีการผลิต จึงมีการปฏิบัติบูชาตามวิถีความเชื่อ ดังนี้

1. กรุงพาลี (กร็องพาลี) เป็นเทพรักษาผืนแผ่นดินผู้ที่จะใช้พื้นที่ใช้ผืนดินปลูกบ้านเรือน ขุดบ่อ ขุดสระ สร้างศาลา โบสถ์ วิหาร สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ต้องขออนุญาตโดยนำเครื่องสังเวยไปสักการบูชาผู้เป็นเทพรักษาผืนแผ่นดิน ตามวิถีความเชื่อของชาวบ้าน เจ้ากรุงพาลีมีบิดาชื่อตาลี มีมารดาชื่อยายลุน เครื่องบูชาคือ สลาเหียรหรือหมากธรรม 1 คู่ กรวยดอกไม้ 5 อัน รูป 1 คู่ เทียน 1 คู่ ผ้าขาวม้า 1 ผืน กระหังกาบกล้วย กว้างยาว 1 คืบ เพื่อใส่ข้าวแกง ของหวาน ขนม ข้าวลั่ว ถั่ว งา ฝ้าย หมากพลู บุหรี่ ปั้นแป้งเป็นรูปเจ้ากรุงพาลี สุรา 1 ขวด เงิน 1 บาท เสื้อผ้าพื้นบ้าน เช่น โสร่ง ผ้าไหม เสื้อ แพร สไบ เสื้อ พูก หมอน บายศรี

ปากขาม จวมบูน ข้าวสาร 1 ชั้น การจัดพิธีต้องทำ ณ สถานที่ที่จะใช้ประโยชน์ ปูเสื่อ ปูฟูก วางเครื่องเช่นสังเวย เจ้าพิธีพร้อมเจ้าเรือนเริ่มการบวงสรวง โดยเจ้าพิธีกล่าวคาถาบูชากล่าว คำบวงสรวงนำเครื่องบูชาสักการะ แล้วผู้เข้าร่วมพิธีช่วยกันกล่าวขออนุญาตและขอพร แล้วขุดหลุมโกยดินบริเวณจะปลูกเรือนต่อจากนั้นมีการขุดหลุมฝังเสาเอกและหลุมเล็กฝังบัตรพลี และต่อจากนั้นเจ้าพิธีลงเครื่องหมายกากบาทที่เสาเอกแล้วกล่าวคำบวงสรวงขออนุญาต คาถาแปลความได้ว่า ยายคุณ ตาลี นี่คือชื่อพ่อแม่ ของพระสังหัด นางนาฏธรรณี อันเชิญกษัตริย์กรุงพาลี พระภูมิเจ้าที่ นางกลางฮึง พระธรรณี อัญเชิญท่านผุดขึ้นจากดิน อาหารของกิน อร่อยวิเศษ เทียนธูปขวาลาฉันทวยท่านแล สิ่งของทั้งหลาย มีฟูกมีหมอนสำเภาเงินทอง ล้วนถอดมาวาง สีสนต่าง ๆ มีข้าวเปลือกข้าวสาร ถั่วงา กระทบข้าวตอก ปลา เนื้อ ยำปลา สุราทั้งหลาย ข้าวเม่าข้าวตอกของหวาน มีทั้งน้ำหอมครีมมันกระแจะจวงจันทร์ ดอกไม้ล้วนหอมฉันทขอที่ดินจากท่านหนา จำริญชัยยาแก่นฉันทด้วยเทอญ (มงกุฎ แก่นเดียว, 2542)

2. พระภูมินา (ปรีเยะภูมิ สแระ) เป็นเทพดาผู้รักษาท้องนาบ้างเรียกว่าพระภูมินาหรือพระธรรณี ในฤดูทำนาชาวนาจะต้องเช่นสรวงบูชาบอกกล่าวเทพองค์นี้ โดยเรียกว่า “แยยตา” (ยายตา) ให้มารับเครื่องเช่นสังเวยแล้วขอพรให้ข้าวกล้างอกงาม ลูกหลานจะได้มีอยู่มีกินพ้นจากความยากจน เครื่องเช่นคือไก่ต้ม 1 ตัว ต้นกล้วย 1 ต้น ต้นอ้อย 1 ต้น ไทยเบ็งหรือชวานาโคราชจะเชิญพระภูมินาลงแรกนาเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยและอำนวยพรให้การทำนาได้ผลดี พิธีเริ่มจากชวานาไถและคราดนาแปลงแรกให้เสร็จเรียบร้อย แล้วเจ้าของนาจะตั้งศาลพระภูมินา ที่มุมแปลงนาทิศอีสาน เป็นศาลไม้ไผ่สี่เสาสูงจากพื้น 1 คอกกำมือ โดยใช้วัดคือตั้งคอกจากพื้นน้ำในแปลงนาแล้วกำมือ บางที่อาจกำหนดความสูงเพียงตา ขนาดกว้างของศาล 1 คอก วางไม้ไผ่สานหรือระเนียดไม้ไผ่ เสร็จแล้วเอาโคลนบริเวณนั้นมาปั้นคล้ายจอมปลวกวางบนศาลนั้น จากนั้นสังเวยพระภูมินา กล่าวคำอธิฐานขอให้คุ้มครองทำนาได้ประสบผลดี เสร็จแล้วปักดาข้าวกล้า 7 มัดเอาฤกษ์เอาชัย การไถแรกนาจะกำหนดในวันพุธหรือวันพฤหัสบดีเดือนหกไถเวียนขวา 3 รอบ โดยเริ่มจากทิศอีสานของนาแปลงแรก เมื่อไถครบ 3 รอบแล้วจะไถจากเส้นทแยงแปลงนาทิศอีสานมาทิศหทิศเป็นเสร็จพิธีแรกนา

3. เจ้าป่าเจ้าเขา (เมเปริย เมพนม) เป็นเทพารักษ์ผู้รักษาป่าและเขา เวลาที่คนเข้าไปหาของป่าหรือเข้าไปล่าสัตว์ ไปตัดต้นไม้ ต้องเช่นพลีบูชาขออนุญาตก่อนเสมอ มิฉะนั้นอาจประสบภัย การทำงานไม่ราบรื่นหรืออาจเจ็บไข้ได้ป่วย การเช่นบูชาใช้สุราและอาหารคาวหวานใส่ภาชนะหรือกระทง วางไว้ที่โคนต้นไม้หรือปากทางเข้าบริเวณชายป่าชายเขา พร้อมทั้งอธิฐานอย่างมุ่งมั่นตั้งใจขออนุญาตและขอพรให้เจ้าป่าเจ้าเขาคู่ครอง กลุ่มชนที่อาศัยใกล้ป่าดงจะศรัทธาเชื่อมั่นกับเจ้าป่าเจ้าเขามากเพราะสภาพแวดล้อมหล่อหลอม คือ ความเป็นชุมชนความเป็นบ้านเป็นเมือง นอกจากมีพืช สัตว์ ดิน ฟ้า อากาศ ป่าเขา แม่น้ำ ลำห้วยแล้วยังมีพวกอมมนุษย์ต่าง ๆ อยู่ประจำ สามารถติดต่อกับมนุษย์ให้สุขให้ทุกข์ได้

4. เจ้าสัตว์ป่าและท้องทุ่ง (มริงก้องเวียล) เป็นเทพดาที่เลี้ยงลูกและดูแลสัตว์ป่า คนที่ไปล่าสัตว์ในป่าดงคงเคยเห็นคนแคระตัวเล็ก ๆ คล้ายเด็กเดินต้อนฝูงสัตว์ เมื่อนายพรานหรือคนเลี้ยงสัตว์ปรากฏกายคนแคระตัวเล็กเหล่านั้นจะหายเข้าป่าไป ในเขตป่าดงชาวเขมรชาวส่วยที่ไปคล้องช้างจะเห็นดวงไฟหลายดวงลอยสูง ๆ ต่ำ ๆ หอยก่ล้อเล่นกัน นอกจากนี้บริเวณดินโป่งหรือ ดินเค็มที่สัตว์ป่าชอบไปเลียกิน จะมีผีโป่งหรือจราบสถิตอยู่ตามจอมปลวกที่เตียนสะอาด ผีโป่งจะช่วยเหลือเจ้าป่าให้รอดพ้นจากการถูกยิง โดยทำให้

สัตว์ต้นหนหรือลอกหลอนพรานล่าสัตว์ป่าด้วยเสียงร้องให้หรือปรากฏกายให้เห็นหรือแปลงเป็นสัตว์ป่ามาหลอกให้ยิง เป็นต้น แต่เมื่อป่ากลายเป็นท้องไร่ท้องนา ฝิโป่งจะเป็นเทพารักษ์รักษาถนนหนทางรักษาคลองระบายน้ำ การเช่นสรวงบูชา ต้องเช่นด้วยสุราและอาหารคาวเพื่อขอความคุ้มครองและอำนวยพร

5. ฝิฟ้าฝิแถน แถนเป็นเทพบิดรบนสวรรค์ที่เรียกว่าฝิฟ้าเป็นผู้ให้กำเนิดผืนน้ำมนุษย์ สัตว์ และสรรพสิ่งเป็นเรื่องเล่าประเภทตำนานกำเนิดแรกเริ่ม เป็นเทพที่ดูแลทุกข์สุข ให้ฝนให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์ หากได้รับการเช่นสรวงบูชาพึงใจและอาจบันดาลให้น้ำท่วมฝนแล้งหากแถนโกรธไม่พึงใจ มนุษย์จึงต้องมีประเพณีบุญขี้ไฟ เพื่ออุทิศบูชาแถนและร้องขอฝนเมื่อถึงฤดูกาลทำนา ปัจจุบันแม้คติเรื่องฝิฟ้าฝิแถนให้ฝนจะหายไปแต่ยังมีการละเล่นเพื่อบูชาแถนอยู่ คติความเชื่อเรื่องฝิฟ้าฝิแถนลงโทษมนุษย์เล่าไว้ในพงศาวดารล้านช้างปริเฉทที่ 2 (ฉบับภาษาไทย) ว่า

ดูราปุริสทั้งหลาย ดังเราจกักรู้มามีในกาลเมื่อก่อนเก่าเก่าเล่ามา เป็นคำปรัมปราสืบ ๆ มาว่าดั่งนี้ กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เปนดินเปนหญ้าเปนแถน ฝิแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด เมื่อนั้นยังมีขุนใหญ่ 3 คน ผู้หนึ่งชื่อว่าปู่ลาจเชิง ผู้หนึ่งชื่อขุนคาน อยู่สร้างบ้านเมืองลุ่มกินปลาเห็ดนาเมืองลุ่มกินเข้าเมื่อนั้นแถนจึงใช้ให้มากล่าวแก่คนทั้งหลายว่า ในเมืองลุ่มนี้กินเข้าให้บอกให้หมาย กินแลงกินงายก็ให้บอกแก่แถน ได้กินขึ้นก็ให้ส่งขาได้กินปลาก็ให้ส่งรอยแถน เมื่อนั้นคนทั้งหลายก็บ่ฟังความแถน แม้นใช้มาบอกที่สามก็บ่ฟังหันแล แต่ นั้นแถนจึงให้น้ำท่วม เมืองลุ่มลี้ตเลียง ท่วมเมืองเพียงละลาย คนทั้งหลายก็ฉิบหายมากนักชะแล

6. นาค เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่ หาปลา นาคมีฐานะเป็นผู้ให้น้ำแก่มนุษย์ เชื่อว่าแต่ละปีนาคจะพ่นน้ำให้ตกในจักรวาล โดยแบ่งสรรปันส่วนให้ตกในมหาสมุทร ตกในป่าหิมพานต์ ตกในโลกมนุษย์ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในปีนั้น ๆ ซึ่งรวมถึงจำนวนนาคที่พ่นน้ำในแต่ละปีนั้นด้วย ส่วนนาคที่ทำหน้าที่ทรงแผ่นดินให้แก่ภาคประจำวัน นาคประจำเดือนนั้น มนุษย์ต้องให้ความเคารพยำเกรงและปฏิบัติให้ถูกต้องไม่เช่นนั้นจะเกิดโทษขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทศนาค ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามปกติตามประจำอยู่ในเมืองบาดาล แต่นาคเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ต้องขึ้นไปให้น้ำและทรงแผ่นดินแต่ละปี หนึ่งทศนาคอนนั้นถือว่าสำคัญยิ่ง เช่น แรกไถนาต้องไม่ไถทวนเกล็ดนาค ทศนาคที่นิยมเคร่งครัด คือ ทศนาคประจำเดือน ได้แก่ เดือน 4, 5, 6 นาคเอาหัวไปทางทิศปัจฉิม

ประชาชนที่อาศัยอยู่ริมสองฝั่งแม่น้ำโขงเชื่อว่าพญานาค ภู เจือก เป็นเทพเจ้าทางน้ำ ลำน้ำโขงเป็นที่อยู่ของนาคซึ่งเป็นเทพพวกหนึ่ง สามารถแปลงกายเป็นงูหรือคนได้ ลำน้ำโขงบริเวณอำเภอโพธิสัยเป็นภพหรือเมืองหน้าด่านที่เป็นทางขึ้นสู่เมืองมนุษย์ของเหล่าพญานาค ในคืนวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันออกพรรษา เป็นวันที่พระพุทเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ มาสู่โลกมนุษย์ในวันรุ่งขึ้น เพื่อเป็นการต้อนรับพระพุทองค์ บรรดาพญานาคที่อยู่กันตามลำแม่น้ำโขงจึงทำบั้งไฟถวายเป็นพุทธบูชา ลูกบั้งไฟพุ่งขึ้นมาตามลำแม่น้ำโขงจึงเรียกกันว่า “บั้งไฟพญานาค” ตามบริเวณเขตอำเภอโพธิสัย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเมืองหน้าด่าน เป็นบ้านเล็กเมืองน้อยก่อนที่จะถึงเมืองหลวงของพญานาคที่แก่งอาฮง ตำบลหอคำ ซึ่งเป็นตรงที่ลึกที่สุดเรียกว่า “สะตือแม่น้ำโขง” ตรงนั้นจะเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ไหลวนตรงที่ลึกที่สุดมีถ้ำขนาดใหญ่ ประชาชนที่อาศัยทำประโยชน์ด้านเกษตรกรรม ด้านคมนาคม ตามลำแม่น้ำโขงจะมีประเพณีบูชาพญานาคในช่วงเทศกาลออกพรรษา เช่น พิธีบวงสรวงบูชาพญานาค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พิธีบูชาสัตตนาคราวัลย์ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ประเพณีเบิกน่านแข่งเรือบูชาพญานาคตระกูลต่าง ๆ ในแม่น้ำโขง

7. ปู่ตา ผีปู่ตา เป็นคติความเชื่อที่สำคัญของชาวอีสาน เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมือง ณ ที่ใดชาวบ้านจะสงวนพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ไว้เป็นสมบัติส่วนกลางของป่าของชุมชนหมู่บ้าน ไม่มีใครมีกรรมสิทธิ์ หากชาวบ้านจะใช้สอยต้องขออนุญาตจากปู่ตาก่อน ผีปู่ตาเป็นผีที่คอยดูแลลูกหลานและบันดาลให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน และคอยดูแลรักษาป่าดอนปู่ตา เชื่อว่าหากใครเข้าไปตัดไม้ล่าสัตว์ในบริเวณป่าดอนปู่ตาจะได้รับอันตรายหรือเกิดสิ่งอันไม่เป็นมงคลแก่ชีวิต แต่ละปีเมื่อถึงเดือนสาม เดือนหก หรือเดือนเจ็ด จะมีพิธีเลี้ยงผีปู่ตา โดยมีเฒ่าจ้ำผู้ดูแลดอนปู่ตาทำหน้าที่เป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างชาวบ้านกับผีปู่ตาบางหมู่บ้านจะมีร่างทรงที่เป็นหญิงเป็นผู้สามารถติดต่อกับผีปู่ตา ชาวบ้านเชื่อว่านางทรงคือผู้ที่เจ้าปู่หรือผีปู่ตาเป็นผู้เลือกเอง เครื่องสังเวศปู่ตาสวนใหญ่ ได้แก่ ไข่ม่ม ไก่ต้ม เหล้าขาว ปั่นข้าว กล้วย น้ำอ้อย และอาจมีสิ่งของอันเป็นบริวารอื่น ๆ ที่ชาวบ้านจัดให้ตามสมควร การทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตา เพื่อเช่นสรวงบูชาขอให้ผีปู่ตาช่วยปกปักรักษาคุ้มครองลบล้างบาปให้ชาวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์

ปู่ในวิถีความเชื่อชาวบ้านหมายรวมถึงย่าและยายซึ่งเป็นเจ้าโคตรอาวโส เมื่อมีชีวิตอยู่ลูกหลานก็เคารพนับถือเมื่อตายไปแล้วลูกหลานก็ยังนับถือ จึงปลุกหอบลูกโองให้อยู่ในป่านั้น เพื่อดูแลหมู่บ้านให้สงบสุขและลูกหลานมอบหน้าที่ให้รักษาป่า ใครจะมาเอาในป่าหรือสัตว์ป่าต้องขออนุญาตจากปู่ตาก่อน ผู้ที่จะติดต่อกับปู่ตาได้คือเฒ่าจ้ำ เฒ่าจ้ำจะเป็นผู้สื่อสารกับผีปู่ตาเฒ่าจ้ำเป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือมอบภาระให้เฒ่าจ้ำเป็นผู้ติดต่อกับปู่ตา ถ้าปู่ตามีความประสงค์อะไรปู่ตาจะมาสั่งเฒ่าจ้ำ หากชาวบ้านต้องการบนบานต้องให้เฒ่าจ้ำเป็นผู้บนบาน เมื่อบรรลุลวตฤประสงค์แล้วต้องทำพิธีแก้บน เมื่อถึงเดือนเจ็ดลูกหลานภายในหมู่บ้านจะทำพิธีเลี้ยงปู่ตา เสร็จจากเลี้ยงปู่ตาแล้วก็มีการเลี้ยงกันเองตามธรรมเนียม ด้วยคติความเชื่อดังกล่าวป่าดงพงไพรในสมัยโบราณจึงอุดมสมบูรณ์ เพราะอาศัยปู่ตาเป็นผู้เฝ้ารักษา ชาวบ้านยกย่องให้ผีปู่ตาเป็นใหญ่เป็นผีบ้านจะทำทั้งส่วนตัวส่วนรวมต้องบอกกล่าว ชาวไทยเขมรมีประเพณีเช่นสรวงบูชาแสดงความเคารพสูงสุดด้วยประเพณีแซนโตนตา

8. แม่โพสพ แม่ขวัญข้าว ถือเป็นเทพเจ้าประจำข้าว แต่ละถิ่นมีคติที่มาของแม่โพสพแตกต่างกัน บ้างเชื่อว่าเป็นนางเทพธิดาในสวรรค์ภรรยาพระอินทร์ เมื่อหมดบุญในสวรรค์จึงลงมาเกิดเป็นข้าว ด้วยนางสงสารมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่อย่างอดอยากไม่มีอาหารกิน โดยนางได้รับความช่วยเหลือจากพระฤาษิตาไฟในป่าหิมพานต์ให้ได้เป็นข้าวกระจายไปทั่วโลก แต่บางคติถือว่าแม่โพสพเกิดจากอำนาจอย่างแก่กล้าของพระฤาษิตาไฟที่ตั้งใจบำเพ็ญให้เกิดขึ้นเป็นอาหารของมนุษย์ด้วยเห็นว่ามนุษย์ลำบากหนักหนา แต่บางคติถือว่าแม่โพสพเกิดวิญญานของลูกตายเป็นคู่แรกของโลกที่เสียชีวิตไปเนื่องจากไม่มีอาหารกิน เมื่อตายแล้วจึงเกิดเป็นข้าว นางก็ถือว่า แม่โพสพเป็นเทพเจ้าแห่งข้าวที่ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับโลก อย่างไรก็ตามชวนาทุกถิ่นเชื่อเหมือนกันว่า แม่โพสพเป็นเทพแห่งข้าวเป็นผู้หญิง แต่ภาคใต้บางถิ่นถือว่าพ่อโพสพเป็นเพศชายแม่โพสพเป็นเพศหญิง

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นถึงลักษณะร่วมว่าด้วยโลกทัศน์สี่เหลี่ยมของกลุ่มชนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลางที่สัมพันธ์กับเรื่องของความเชื่อที่ให้คุณค่าแก่ผืนดิน ผืนป่า แม่น้ำ ซึ่งเชื่อมโยงกับการตั้งถิ่นฐาน การบุกเบิกที่ดินทำกิน การทำเกษตรกรรมจากความเชื่อเหล่านี้แสดงว่าสิ่งแวดล้อมไม่เป็นเพียงผืนดิน แม่น้ำป่าไม้ ภูเขาเท่านั้น แต่เป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นบ้านเป็นวิญญานบรรพบุรุษอันเป็นที่นับถือและเกรงขาม ความเชื่อเหล่านี้เป็นแรงจูงใจ ให้ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างเคารพ สร้างสายสัมพันธ์อันดี

ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ขยายขอบเขตความเป็นชุมชนที่รวมและบูรณาการผืนดิน แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ บรรดาสัตว์และสิ่งมีชีวิตรวมกันอยู่ในความหมายของชุมชน และต้องตระหนักถึงจริยธรรมที่มีต่อธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง สำนึกใหม่นี้มีนัยเชิงสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสีเขียวที่ทรงคุณค่า นิทานข้าวในฐานะเรื่องเล่าสีเขียวจึงจัดเป็นวาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การใช้ภาษาที่สัมพันธ์กับอำนาจที่นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556) และทำให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงพลังอำนาจและบทบาทของธรรมชาติในการให้ชีวิตและสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนกลาง ขณะเดียวกันโลกทัศน์สีเขียวก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมผ่านการสร้างความทรงจำร่วม (Collective memory) โดยทำให้ความทรงจำเหล่านั้นก่อรูปอยู่ในเรื่องเล่า (narrative) และเรื่องเล่าเหล่านั้นได้ถูกนำไปปรับใช้ในหลายสถานการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการแย่งชิงพื้นที่ ตลอดจนสร้างความหมายเพื่อต่อสู้ช่วงชิง และสร้างอัตลักษณ์ให้กลุ่ม (จุฬารัตน์ ดำรงวิถีสรรณ, 2559) นิทานข้าวจึงเป็นพื้นที่สำคัญในการนำเสนอวิถีวัฒนธรรมข้าวของกลุ่มชนลุ่มน้ำโขงตอนกลาง ได้อย่างน่าสนใจ

สรุป

เรื่องเล่าสีเขียวถือเป็นตัวบททางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบสร้างความทรงจำร่วมของผู้คนในบริบทสังคมลุ่มน้ำโขงตอนกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเล่าสีเขียวประเภทนิทานข้าว ซึ่งข้าวถือเป็นพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ทรงคุณค่า โดยตัวนิทานข้าวเองได้ผูกโยง และดำรงอยู่ในสังคมชานามาอย่างยาวนาน ทั้งยังมีความหมายและความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงความหมายทางการเมือง วัฒนธรรม คือสร้างการยอมรับให้แก่ชานา การสร้างความชอบธรรมแก่ผู้ผลิตข้าวทุกเพศ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ตลอดจนการก่อร่างสร้างตัวตนของชุมชนชานา กลุ่มชนในสังคมลุ่มน้ำโขงตอนกลาง จึงมิได้มองข้าวในฐานะที่เป็นอาหารเพื่อการยังชีพเท่านั้น แต่ยังมองข้าวในฐานะที่เป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสายเลือด สายน้ำนม และสารธารชีวิตของผู้คนในสังคมวัฒนธรรม นิทานข้าวจึงเป็นจินตนาการของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศ โดยไม่ได้เป็นการมองระบบนิเวศในเชิงพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น แต่มองว่าระบบนิเวศคือ ภูมิลักษณะศักดิ์สิทธิ์ นิทานข้าวจึงเป็นพื้นที่ทางสังคมชุดหนึ่งที่พยายามปลูกฝังให้มนุษย์ได้มองเห็นและร่วมกันอนุรักษ์ระบบนิเวศทางธรรมชาติให้คงอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- จุฬารัตน์ ดำรงวิถีสรรณ. (2559). *ถึงแดง: การซ่อมประวัติศาสตร์และการสร้างความทรงจำหลอนในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เดชา ศิริภัทร. (2551). *เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2556). *วรรณคดีสีเขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: นาคกร.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2556). *นานมาแล้ว: มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. (2542). *เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มงกุฎ แก่นเดียว. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สรณัฐ ไตลังคะ. (2560). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2555). “ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ” ใน *ประวัติศาสตร์นอกขอบ*. กรุงเทพฯ: อินทนิล. หน้า 48-59.
- Sever, Stephanie. (1994). *What is Ecocriticism?* Retrieved 15 May 2005, from: <http://www.asle.unm.edu/conf/other-conf/wla/sarver.html>

Reference

- Attajak Sattayanurak.. (2555). During History and Memory. In *History Outside*. Bangkok: Inthanin. pp. 48-59.
- Chutharat Damrongwiteetam. (2559). *Thangdang: Repairing History and Haunting Memories in Thai Society*. Bangkok: Thammasat University Press.
- Decha Siripat. (2551). *The Route of Sustainable Agriculture*. Bangkok: Pimdee.
- Pathom Hongsuwan. (2556). *Once upon a time: Narrative Tale Myth and Life*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Preecha Piamphongsant. (2542). *Economics Environmental and Natural Management*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Mongkut Kandeaw. (2542). *Northeastern Cultural Encyclopedia*. Bangkok: Encyclopedia Foundation Thai Culture and Siam Commercial Bank Public Company Limited.
- Soranat Tailanga. (2560). *Narratology*. 3th ed. Bangkok: Kasetsart University Press.
- Sever, Stephanie. (1994). *What is Ecocriticism?* Retrieved May 15, 2005, from: <http://www.asle.unm.edu/conf/other-conf/wla/sarver.html>
- Thanya Sangkapanthanon. (2556). *Ecocriticism in Thai Literature*. Bangkok: Nakron.